

**Викладання Святого Письма
в Київській Духовній Академії
(кінець ХІХ — початок ХХ ст.)**

Бібліологічна освіта, оперта на вітчизняну традицію біблеїстичних досліджень та на доволі інтенсивну рецепцію зарубіжного (переважно західноєвропейського) досвіду у цій галузі, в останній чверті ХІХ — на початку ХХ століть стала важливим та потужним компонентом освітнього процесу в Київській Духовній Академії. Причому варто відзначити не лише (прямий) генетичний світоглядний, методологічний та структурний зв'язок цього компонента з освітою богословською, яка складала центральну ланку діяльності Академії, як православного церковного навчального закладу: саме вивчення, дослідження та актуальне застосування Святого Письма та святоотцівської спадщини складала базис православної богословської підготовки. Йдеться ще і про помітний вплив вивчення різних аспектів біблійної книжності на ті елементи освіти загальногуманітарної (передовсім філологічної та культурологічної), філософської, історичної, політичної, які також були реалізовані у навчальному процесі КДА, виходячи з об'єктивної потреби створення загальнокультурного підґрунтя для ефективної праці її випускників на ниві богословсько-апологетичної, місіонерської, освітньо-просвітницької, церковно-адміністративної діяльності.

У цій розвідці здійснена спроба визначити та розглянути один з аспектів становлення ідейно-філософських, методологічних та методичних засад бібліологічної освіти в КДА — так як вони прямо чи опосередковано формулювалися найавторитетнішими представниками академічної спільноти у галузі науково-богословських досліджень з біблеїстики та викладання дисциплінарної бібліології. А саме: ми подаємо та коротко аналізуємо загальні обриси структури викладання бібліологічних дисциплін в КДА, як вона склалася і працювала протягом останніх двох десятиліть ХІХ — перших років ХХ століття. До того ж ми намагаємося подивитися на означений предмет через призму ідейних, мето-

дологічних та методичних настанов київської академічної професури, сформульованих щодо організації самостійної освітньої, дослідницької та богословсько-апологетичної праці студентів та випускників Академії.

Зазначимо тут, що валідність даних саме цього періоду для висвітлення заявленої у цій розвідці теми визначається, по-перше, тим, що з точки зору організації та адміністрування освітнього процесу саме цей період зазнав ефекту акумуляції кількох попередніх (з середини ХІХ ст.) методичних та адміністративних трансформацій, виявлених в еволюції академічних статутів, зокрема 1869 та 1884 років. По-друге, саме цей відрізок освітньої історії КДА характерний аналогічним ефектом акумуляції енергії «зустрічі поколінь» київської академічної професури — тих її представників, які і в другій половині ХІХ-го, і на початку ХХ-го століть були знаними як своєю активною інтелектуальною позицією у великій взаємодії російської православної та західноєвропейської біблеїстики, так і своїм залученням до справи поліпшення викладання Біблії не лише в академічних стінах, але і для широкого загалу, через участь в релігійно-просвітницькій діяльності. Саме у цей період означена «зустріч поколінь»¹ забезпечила, на нашу думку, певну наступність та стабільність ідейних, методологічних, методичних та організаційно-структурних засад бібліологічної освіти в Академії.

Джерельною базою цієї розвідки стали публікації київської академічної професури, так чи інакше спрямовані на пошук засад оптимізації викладання та дослідження Біблії. Це публікації, де специфічним чином здійснювалася рефлексія над навчально-дидактичною організацією біблеїстичного матеріалу, аналізувався відповідний досвід, в тому числі і власний. Йдеться про особливу категорію текстів, опублікованих в найрепрезентативнішому корпусі київської академічної думки — в «Трудах Київської Духовної Академії». Це, по-перше — звіти про стан КДА за різні роки, де вимальовувалася структура освітнього процесу в Академії та її еволюція. А по-друге, це — така досі ще належним чином не опрацьована група джерел, як дотичні до нашої теми відгуки та рецензії, доповідні записки та стенограми дискусій академічної професури, розміщені до протоколів засідань Ради КДА, опублікованих свого часу як у вигляді додатків до «Трудів Київської Духовної Академії», так і окремими виданнями. У низці попередніх розвідок ми з свого боку теж започаткували і тут продовжуємо введення до наукового обігу цих

¹ Тут візьмемо до рахунку міцну традицію наступності ідейно-методологічної та за лінією учительства-учнівства тих представників «старшого» (С. Сольський, Я. Олесницький, А. Царевський) та (умовно) «молодшого» (Ф. Покровський, Д. Богдасhevський, В. Рибінський, О. Глаголев) поколінь київської академічної професури, які систематично протягом кількох десятиліть співпрацювали у викладанні бібліологічних дисциплін в КДА і фактично вибудували структуру такого викладання протягом заявленого тут періоду.

змістовних як з ідейно-теоретичної, так і з методичної точки зору текстів в якості повноцінних дослідницьких джерел.

З точки зору визначення найзагальнішого духовно-інтелектуального контексту, в якому актуалізувалася біблійно-освітня проблематика в православній духовній школі, зокрема в КДА, варто пам'ятати наступне. Досліджуваний нами історичний відрізок відносно нашого предмету став свого роду «осьовим часом», коли більш як на століття вперед закладалася проблематика біблеїстики, формулювалися основні питання цієї науки, визначалися, виокремлювалися та конкурували між собою різні теоретичні позиції, відповідні школи та течії.

Київське (як і, ширше — всеросійське) духовно-академічне середовище, яке у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. розвивалося на тлі взаємодії зовнішніх та внутрішніх тенденцій, переживало складну духовно-інтелектуальну еволюцію. Для православної біблеїстики це були перші спроби зіставити вірність власній догматичній та культурній традиції з необхідністю входження до ширшого, європейського та світового, духовно-інтелектуального простору, наслідком чого мала стати інституціоналізація структурованої та повнофункціональної галузі досліджень, здатної розвиватися як у богословсько-апологетичному, так і в науково-критичному аспектах. А це, у свою чергу, мало надати додаткового імпульсу розвитку бібліологічної освіти, як з боку методології осмислення та висвітлення її предмету, так і з боку методи викладання.

Зокрема, важливим було питання про можливість конституювання православної біблієзнавчої науки і як систематизованої галузі знання, і як системи навчальних дисциплін. А тут найсуттєвішим було те, що проблема викладу знань про Біблію тісно пов'язувалася із церковно-дидактичними завданнями духовно-академічного богослов'я. І традиційний дисциплінарний розподіл у біблеїстиці, і контроверза її методологій, занурена у взаємодію конфесійних традицій, об'єктивно мали узгоджуватися зі специфікою цілей та завдань православної духовної академії, як офіційного навчального та богословського закладу.

Тому саме домінування апологетичних та морально-дидактичних завдань та відповідних світоглядних, методологічних та методичних вимог, зумовлене специфікою праці у вищому церковному духовно-навчальному закладі, визначило особливості теоретичних зацікавлень та концептуальних акцентів не лише у науково-богословській та публіцистичній, але й у викладацькій діяльності представників київської академічної професури означеного періоду. А з точки зору суб'єктивної, найвизначніші професори КДА і в своїй світоглядній, і у своїй інтелектуальній позиції опинялися у ситуації суперечливої взаємодії якостей критично настановлених дослідників з одного боку — та апологетично заангажованих церковно-державних чиновників з боку іншого.

Подамо короткий обрис цієї предметно-дисциплінарної структури процесу викладання знань про Біблію та її вивчення вже як сталої, що склалася на кінець ХІХ — початок ХХ ст. на підґрунті і за рахунок згаданого ефекту акумулювання потенціалу навчально-організаційних трансформації, складання потужної джерельно-бібліотечної та методичної бази та найголовніше — завдяки нелінійному ефекту помноження об'єднаних зусиль представників кількох поколінь викладачів Академії. Спільність долі цих людей (Академія як *alma mater*, згодом життєве покликання до дослідницької та викладацької праці), ідейна спадкоємність та наступність зв'язків учительства-учнівства, спільний досвід освоєння вітчизняної та світової біблеїстичної спадщини забезпечили саме у цей час певну сталість та завершеність структури навчального процесу з бібліології, критеріїв організації та оцінки його результатів.

Структура викладацької діяльності у галузі бібліології цілком визначалася статусом КДА, як навчального закладу офіційної, державної Церкви та пов'язаним з цим статусом домінуванням богословсько-апологетичних завдань та настанов. Професійна реалізація викладачів КДА, як богословів-біблеїстів та викладачів, відповідно, базувалася на кількох видах діяльності: а) виклад кожної науки в лекціях «у відповідності до її сучасного стану та у суворій узгодженості з духом православ'я... за порядком укладених та затверджених Радою програм...»; б) «керівництво студентами в розробці питань, що стосуються предметів їхніх спеціальних занять та рецензування їхніх творів...»; в) «перевірка знань та оцінка успіхів студентів в репетиціях та іспитах»; г) «спеціальна праця учбова та літературна...»².

До останньої, окрім регулярних науково-богословських розвідок, входила діяльність освітньо-просвітницька та проповідницька, яка, базуючись на використанні Святого Письма (з елементами практичної, гомілетичної та моральної екзегези), іноді навіть виходила за межі академічного навчального процесу. Йшлося, наприклад, про популярні релігійно-дидактичні публікації, розраховані на «підвищення кваліфікації» парафіяльного духовенства або призначені для *повчального читання* серед православних мирян³, а також проповіді — т. зв. «Слова» —

² Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1885/6 уч. год // ТКДА. 1887. Т. 1. № 2. С. 170.

³ Див.: Сольский С. М. Апостолы и их вера после явления им воскресшего Господа // Воскресное чтение. 1880. № 16. С. 164–166;

Його ж. Св. Иоанн Богослов // Воскресное чтение. 1880. № 39. С. 425–428;

Його ж. Рождество Христа Спасителя // Воскресное чтение. 1880. № 51. С. 555–558;

Його ж. Крещение Господне // Воскресное чтение. 1881. № 1. С. 5–7;

Його ж. Св. апостолы Петр и Павел // Воскресное чтение. 1883. № 27. С. 235–238;

Його ж. Прощальная беседа Апостола Павла с ефесскими пастырями // Руководство для сельских пастырей. 1869. № 2. С. 8–16, 37–43, 77–85.

на недільні біблійні читання під час Великого посту⁴ (часто на Пасії), підготовка яких була звичайним елементом богословсько-екзегетичної та церковно-педагогічної діяльності київської духовно-академічної професури.

У загальній структурі академічної богословської освіти як старозавітний, так і новозавітний матеріал застосовувався у «вступі до кола богословських наук» — під час викладу питань про загальне поняття релігії та порівняльного огляду релігій («про релігію старозавітну та новозавітну»)⁵. Власне бібліологічні предмети поділялися на загальнообов'язкові та ті, що викладалися у «паралельних класах». Серед загальнообов'язкових були: «Святе Письмо Старого Завіту», «Святе Письмо Нового Завіту», «Біблійна історія»; у філологічному класі була «Єврейська мова та біблійна археологія».

Зі Старого Завіту (провадився протягом означеного періоду доцентом А Царевським) на I курсі викладався історико-критичний вступ до старозавітних книг: загальний (походження, зібрання до канону, збереження тексту в оригіналі та перекладах, історія тлумачень) та спеціальний (до кожної групи книг: законодавчі, історичні, учительні); на II курсі — історико-екзегетичний вступ до пророчих книг.

З Нового Завіту відомий вже з попередніх сюжетів професор С. Сольський багато років виклав на III курсі — загальний історико-критичний вступ (історія походження та зібрання канону, збереження тексту новозавітних священних книг, а також спеціальний вступ до Четвероєвангелія, Діянь Апостольських, соборних послань «з критичним розбором негативних точок зору стосовно їх походження» та «...з оглядом змісту та роз'ясненням найбільш важких для розуміння місць». На IV курсі ним же викладався спеціальний історико-екзегетичний вступ до послань апостола Павла та до книги Апокаліпсис⁶.

Курси ці були доволі стандартизовані; щоправда, в певні роки можливі були незначні модифікації. Наприклад, на першому курсі міг викладатися спеціальний вступ до історичних книг та П'ятикнижжя «з розбором зауважень негативної критики», а на другому курсі час присвячувався

⁴ Див., напр.: ТКДА. 1872. Т. 1. № 3. С. 601–608; 1873. Т. 1. № 3. С. 435–442; 1874. Т. 1. № 3. С. 350–358; 1875. Т. 1. № 4. С. 230–238; 1878. Т. 1. № 4. С. 191–196; № 5. С. 230–238; 1884. Т. 1. № 4. С. 642–651; 1885. Т. 1. № 4. С. 457–467; 1886. Т. 1. № 4. С. 529–538; 1887. Т. 1. № 4. С. 523–533; 1888. Т. 2. № 5. С. 45–52; 1889. Т. 1. № 4. С. 541–549; 1890. Т. 1. № 4. С. 557–564; 1891. Т. 1. № 4. С. 640–648; 1892. Т. 1. № 4. С. 537–545; 1893. Т. 1. № 3. С. 437–445; 1894. Т. 1. № 4. С. 554–562; 1895. Т. 1. № 4. С. 509–516; 1896. Т. 1. № 3. С. 413–420; Воскресное чтение. 1883. № 14. С. 119–122.

⁵ Див., напр.: Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1885/6 уч. год // ТКДА. 1887. Т. 1. № 2. С. 170–171.

⁶ Див.: Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1885/6 уч. год // ТКДА. 1887. Т. 1. № 2. С. 171.

викладу змісту та роз'ясненню великих та малих пророків, якому передували «попередні відомості про пророків та пророче служіння»⁷.

З «Біблійної історії», яка слугувала усім студентам духовної Академії свого роду світоглядним підґрунтям, а часом (щодо найдавнішої історії людства) і альтернативою світській «Всесвітній історії», доцент Ф. Покровський викладав на I курсі: предмет, завдання та джерела цієї науки; історію первісної людини «від сотворіння світу до покликання Авраама» «з роз'ясненням непорозумінь, викликаних негативною критикою стосовно біблійних оповідей про ті чи інші події...»; історію виокремлення і розвитку єврейського народу, його державності та його долі «до пришествя Спасителя світу», а також «нарис подій, які підготували хресну смерть Ісуса Христа та заснування Христового царства...»⁸.

З предмету «Єврейська мова та біблійна археологія», який багато років провадив професор Я. Олесницький, на I курсі викладалися «загальні відомості» про давньоєврейську мову, її історію, про її відношення до інших семітичних мов, про семітичні абетки, а також курс граматики, який супроводжувався «перекладом різних місць з книг старозавітних», або певних розділів з якоїсь однієї книги «для практичного вивчення етимології та синтаксису». На II курсі подавалися поняття про біблійну археологію та її джерела, історія цієї науки, «археологія старозавітних святилищ та богослужінь», або ж «відомості про домашні та громадянські старожитності єврейського народу»; а «для вправ з єврейської мови» здійснювався переклад «з докладним розбором» старозавітних псалмів або малих пророків⁹. Як вже відзначалося, грецька та латина вивчалися практично без залучення біблійного матеріалу¹⁰: тут цілковито успадковувалася семінарська традиція, що часом викликало реакцію академічної професури.

Бібліологічні предмети, за офіційними звітами, мали типовий графік навантаження: «чотири лекції на тиждень, або не менш як три...»¹¹. Іншими видами роботи в структурі навчального процесу з бібліології, з боку студентів були також стандартні (за §§ 121, 127 академічного статуту) обов'язкове опрацювання спеціальної літератури з предметів

⁷ Див. напр.: Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1888/9 уч. год // ТКДА. 1890. Т. 1. № 1. С. 115.

⁸ Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1885/6 уч. год // КДА. 1887. Т. 1. № 2. С. 171–172; Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1888/9 уч. год // ТКДА. 1890. Т. 1. № 1. С. 116.

⁹ Див.: Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1885/6 уч. год // ТКДА. 1887. Т. 1. № 2. С. 177; Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1888/9 уч. год // ТКДА. 1890. Т. 1. № 1. С. 122.

¹⁰ Див.: Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1885/6 уч. год // ТКДА. 1887. Т. 1. № 2. С. 179–180.

¹¹ Див.: Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1885/6 уч. год // ТКДА. 1887. Т. 1. № 2. С. 181.

(з використанням ресурсів бібліотеки КДА); складання «репетицій та щорічних іспитів» (за §§ 122, 130, 131, 145 академічного статуту та на виконання постанови Ради КДА від 26 жовтня 1884 року)¹².

Проте найважливішим було написання студентами письмових творів з бібліологічних курсів: на I курсі — з трьох курсових творів «другий зі Священного Писання Старого Завіту...»; на III курсі — «третій твір зі Священного Писання Нового Завіту...». На IV курсі «студенти писали на здобуття вченого ступеня твори з різних наук на різні теми богословського змісту, оголошені ними на початку звітнього року». У виборі цих тем дослідження Біблії у різних аспектах посідало помітне місце. Так, у різні роки від 9% (5 з 54) до 15% (6 з 40) творів на здобуття ступеню кандидата богослов'я випускники присвячували біблійній археології, біблійній історії та культурі, біблійній ісагогіці та екзегезі, біблійному богослов'ю, порівняльно-релігієзнавчому дослідженню Біблії. Наприклад, у 1885/6 навчальних роках це були роботи про хибні вчення, викриті у Першому Посланні апостола Йоана; про відношення трьох синоптичних євангелій до четвертого; про судочинство у давніх євреїв; про твори Йосифа Флавія, як джерело біблійної історії; про археологію старозавітного священницького служіння¹³. У 1888/9 навчальних роках писалися твори про вавилонський полон та його роль в історії іудеїв; релігію вавілонян та її відношення до Біблії; порівняння зороастризму з біблійною релігією; археологію євангельських оповідей про Ісуса Христа; дослідження та зіставлення різних апостольських послань¹⁴.

Найкращі кандидатські твори наступного року після доопрацювання зараховувалися як магістерські дисертації — надрукування твору та задовільного його захисту на «колоквіумі» в присутності членів Ради та запрошених нею осіб. Подекуди до половини таких праць були з бібліологічної тематики, хоча це не було сталим явищем¹⁵.

Чималу зацікавленість дослідника викликають теоретичні та методичні вимоги до підходів, структури та змісту самостійних студентських досліджень з біблеїстики. Вони, інколи прямо, та найчастіше опосередковано (у вигляді критеріїв оцінки) формулювалися авторитетними наприкінці XIX — на початку XX століття викладачами бібліологічних дисциплін у їхніх відзивах-рецензіях на кандидатські та магістерські твори випускників КДА. Ці вимоги, відбиваючи суттєві виміри дослідницьких та герменевтичних програм, що панували серед київських

¹² Там само. С. 196–197.

¹³ Там само. С. 190–193.

¹⁴ Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1888/9 уч. год // ТКДА. 1890. Т. 1. № 1. С. 136–140.

¹⁵ Див.: Отчет о состоянии Киевской Духовной Академии за 1885/6 уч. год // ТКДА. 1887. Т. 1. № 2. С. 195.

біблеїстів, цілковито можуть розглядатися як важливий компонент навчального процесу з бібліології. Адже в контексті цих вимог не лише відбувався процес опанування бібліологічних дисциплін. Ці вимоги також визначали особливості наукового керівництва студентськими роботами, їх теоретико-методологічне та методичне спрямування та оцінювання з точки зору офіційно виголошених критерії православної богословської освіти.

Метою аналізу тексту Святого Письма студентами було «належне тлумачення» усіх, але насамперед віроповчальних частин тексту, як «особливо важких для розуміння». Причому слід було розуміти «кожен вірш не лише в суворо-логічній послідовності», але й «в дусі вчення» біблійного письменника, уникаючи «тлумачень натягнутих і штучних». Задля цього схвалювалося широке використання бібліографічних та ісагогічних даних; поглядів коментаторів та екзегетів на досліджуваний біблійний текст; вияснення «загальних ісагогічних питань»: дослідження обставин, приводів та мети, часу і місця написання аналізованого тексту; уважність до текстологічних особливостей, філологічних даних, літературного контексту та історичних відомостей, які прояснюють історико-культурний контекст, в т. ч. топографії, географії та історії місць, де відбувалися події, описані в біблійних книгах.

Використання коментаторської літератури теж мало би відповідати певним критеріям відбору та аналізу їх як джерел ісагогічних відомостей та тлумачень. Тут найкращим вважалося залучення спочатку святоотцівських, а вже потім західних та вітчизняних коментаторів; розгляд різноманітних аспектів біблійної оповіді мав здійснюватися передусім «за вченням біблійних письменників та отців Церкви». При цьому мало відбуватися обов'язкове «зіставлення думок коментаторів з контекстом оповіді», доказ положень твору «свідченнями біблійних та церковних письменників і певними логічними міркуваннями...», опертя на ісагогічні оцінки та тлумачення древніх отців-коментаторів. Врешті-решт це мало виховувати в майбутніх богословах вміння «відрізнити правильні думки тлумачів від тих, які не узгоджуються з апостольським вченням...».

Але взагалі знайомство з давніми та сучасними коментаторами вимагалось не для демонстрації ерудиції, а для «кращого розуміння апостольського вчення». Бо ж сам біблійний текст вважався найбажанішим і найприроднішим джерелом. Основою критичного огляду різних коментаторів є зіставлення їхніх точок зору із змістом самої біблійної книги. Найбажанішим і таким, що сприймалося з найбільш позитивною оцінкою, було звернення «до оригінального тексту для розв'язання спірних питань». Схвалювалося «черпання свідчень із першоджерел», зокрема введення до наукового обігу їх перекладів. Зауважимо, що така

можливість напряду була пов'язана з рівнем викладання в КДА оригінальних мов Біблії, про що вже йшлося.

Найголовнішим апологетичним завданням вважався захист автентичності, достовірності, єдності та ідейної цілісності біблійного тексту. Така апологетика спрямовувалася особливо проти раціоналістичної «негативної критики» в європейській біблеїстиці (зокрема, проти популярних тоді ідей про особливе значення в становленні Біблії генезису та взаємодії різних джерел, текстуальних редакцій, фрагментів та інтерполяцій, що формулювалися в контексті різних версій т. зв. «документарної» та «фрагментарної» теорій.

Досить широке використання іноземної (західної) літератури оцінювалося як вимушене; висувалися застереження не підпадати під «вплив іноземної літератури», в т. ч. раціоналістичних теорій — як у змісті суджень, так і в термінології (наприклад, описування певних феноменів описаної в Біблії давньоєврейської релігії в термінах модних теорій). Взагалі наголошувалося на необхідності уникнення ідейної, теоретичної та стилістичної залежності від «перекладних творів».

Проте, таке уникнення не описувалося лише в термінах ідейної протидії раціоналістичній «негативній» критиці. Уникання «рабського» відношення до джерел, «простої компіляції» ставало загально методологічним принципом самостійного опрацювання біблійного тексту, де «самостійність» мала ґрунтуватися на оптимальному поєднанні свідчень, символів та смислів, успадкованих від традиції та евристичних можливостей наукової критики. Звідси і позитивна оцінка застосування в аналізі біблійного тексту даних з широкого кола позитивних наук, як то антропології, психології, орієнталістики, семіології. Звідси ж намагання культивувати у студентів вміння «вибирати найкращих тлумачів... які допомагають правильно в'яснити смисл», здатність не повторювати загальновідомі положення, а робити власні висновки з аналізу різних точок зору на предмет. Цьому слугували також низка загальних методологічних принципів, виявлених в зауваженнях, побажаннях та оцінках авторів рецензованих творів. Це і принцип адекватного сприйняття точок зору опонентів, уникнення анахронізмів у спростуванні чужих аргументів («застарілих» та «неактуальних» поглядів, що «зробилися надбанням архіву»). Це і принцип відповідності між методом та завданням дослідження (наприклад, йшлося про необхідність спеціальної екзегези під кутом зору певної спеціальної проблеми тощо). Це і побажання в дослідженні рухатися не від абстрактної «системи» до конкретного «змісту», вишукуючи (або навіть штучно конструюючи) докази на підтвердження «системи», а йти від реально-го змісту до теоретичних узагальнень.

Серед вимог та побажань, які водночас слугували і критеріями оцінювання стилю біблеїстичних творів студентів Академії, вимога тематичної

та структурної цілісності, послідовності дослідження й викладу: в аналізі Святого Письма «виявлення зв'язку віршів між собою та їх відношення до цілого»; необхідність мовно-стилістичної та «обробки» творів; уникнення «одноманітності прийомів» полеміки та критики; «спритність думки»; «стриманість у судженнях та поміркованість у викладі».

Бажаність переважання богословсько-апологетичних акцентів у біблійних дослідженнях та викладах відбивалася у схваленні «простоти і природності» в екзегезі, уникнення «екзегетичних натяжок» та «вишуканих тлумачень». В цьому ж контексті культивувалося прагнення зрозуміти біблійний текст «не лише з точки зору наукової, теоретичної, але і життєво-практичної». Закликалося навіть підкреслювати це у викладі структурно: наприклад, «позитивні» (тобто апологетичні) тлумачення відносити до основного тексту, а критику, порівняння — до приміток тощо¹⁶.

Повчально тут зупинитися на ідеальному образі «цілком наукового ставлення автора до справи»: «вірячи у Священне Писання, як в слово Боже, він тим не менш приступає до позитивного нарису... не інакше, як розчистивши насамперед шляхом критики різноманітних негативних точок зору ґрунт для себе»¹⁷ та зіставити цей образ з *minimum minimumum* ісагогічно-екзегетичної праці студента, який дозволяє претендувати на отримання «кандидатського ступеня богослова»: проявити, можливо й без «глибинного розуміння», але все ж здатність «оволодіти предметом в загальнодоступній формі», а здобуті результати передавати «загальнозрозумілою мовою»; при цьому не надавати значення «вишуканим тлумаченням», тримаючись передовсім святоотцівських коментарів, як «путівників»¹⁸.

Важливість такого напряму загальної гуманітарної та богословської освіти, як вивчення Святого Письма, в КДА визначалася специфікою Академії, як православного церковного навчального закладу, орієнтованого на підготовку богословів, але насамперед — кадрів духовенства. Відповідно, з цим була пов'язана необхідність пошуку адекватних та ефективних форм як богословського, так і популярного викладу знань

¹⁶ З відзивів проф. Я. Олесницького та проф. М. Ковальницького на магістерську дисертацію В. Рибінського «Древнееврейская суббота»; доц. Д. Богдашевського та проф. С. Сольського на магістерську дисертацію Ф. Титова «Первое послание св. ап. Павла к Фессалоникийцам. Опыт исагогико-критико-екзегетического исследования»; з відзивів проф. С. Сольського, проф. Ф. Покровського, доц. Д. Богдашевського, доц. В. Рибінського, доц. М. Маккавейського, доц. О. Глаголева, на різні кандидатські роботи — див.: Протоколи Совета КДА за 1892/93 уч. год // ТКДА. 1893. Т. 3. Приложение. С. 101–103; 105–109; 147–150; 199–202; 223–227; 242–244; Извлечения из Протоколов Совета КДА за 1900/01 уч. год // ТКДА. 1902. Т. 1. Приложения. С. 299–301; 314–317; 350–353; 373; 381–383.

¹⁷ З відзиву проф. Ф. Покровського — див.: Протоколи Совета КДА за 1892/93 уч. год // ТКДА. 1893. Т. 3. Приложения. С. 244.

¹⁸ З відзиву проф. С. Сольського — див.: там само. С. 227.

про Біблію. Досвід визначення концептуальних засад та спроби практичної розбудови його структури, реалізовані у стінах Академії найвидатнішими представниками останньої чверті XIX — початку XX століття, є актуальним та цікавими не лише з історичної точки зору.

Цей досвід наприкінці XIX — на початку XX ст. знаменував настання нової доби в історії інтеграції Київської Духовної Академії до європейського духовного, наукового та культурно-освітнього контексту. Це була доба входження православного духовно-академічного середовища до формованого в європейській культурі протягом названого історичного періоду поля культурно-конфесійної та методологічної взаємодії, головний наслідок якої — надзвичайно розширений кут зору в осягненні світової та особливо християнської духовної та культурної спадщини — залишається актуальним і дотепер.